

Ο αποικιοκρατικός και ο μοντέρνος ρατσισμός

Πριν από το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο η εθνική και θρησκευτική ποικιλομορφία προσεγγίζονταν με όρους ανωτερότητας και κατωτερότητας. Οι ρατσιστικές ιδεολογίες των παραδοσιακών ιμπεριαλιστικών δυνάμεων

(Αγγλίας και Γαλλίας) υποστήριζαν ανοιχτά την ανωτερότητα ορισμένων λαών και πολιτισμών και το δικαίωμά τους να κυβερνούν άλλους λαούς και πολιτισμούς στις υπερπόντιες κτήσεις και αποικίες τους.

Ο «υπερπόντιος» ρατσισμός κάλυπτε ιδεολογικά, κατά τη Χάννα Άρεντ, μια συμμαχία κεφαλαίου και όχλου, πλεοναζόντων κεφαλαίων και πλεοναζόντων ανθρώπων. Τα πλεονάσματα αυτά σχετίσθηκαν με την πτώση του ποσοστού κέρδους στα κέντρα του διεθνούς συστήματος το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα. Στα πλαίσια του υπερπόντιου ρατσισμού το πλήθος των ξεριζωμένων και ανέστιων ή ντεσπεράντος και τυχοδιωκτών, που είχε βαρεθεί να έχει τη θέση του παρία και ήθελε πλέον να ανήκει σε μια φυλή κυρίων, μετατράπηκε σε κατακτητική ορδή.

Σε αντίθεση με τον υπερπόντιο ρατσισμό, που ευθύς εξαρχής προσέφερε πραγματικές διεξόδους σε όλες τις κοινωνικές τάξεις των αποικιοκρατικών χωρών, μισό αιώνα αργότερα και στα πλαίσια μιας νέας κρίσης του καπιταλισμού, εμφανίστηκε ο μοντέρνος ρατσισμός: ο ναζισμός, ο εθνικοσοσιαλισμός. Ο ρατσισμός αυτός, στα πρώτα του βήματα δεν είχε να προσφέρει τίποτα το απτό, εκτός από μια ιδεολογία και ένα κίνημα. Και όμως αυτό ήταν αρκετό σε μια εποχή που έψαχνε για ένα απλοϊκό ερμηνευτικό κλειδί της ιστορίας, και όταν οι άνθρωποι εν μέσω κοινωνικής σήψης και αποσύνθεσης, ήθελαν να ανήκουν κάπου με κάθε τίμημα. Ο ναζισμός αφομοίωσε με ενθουσιασμό τη φυλετική

σκέψη, που με την καταφυγή σε επιστημονικοφανή επιχειρήματα, είχε αρχίσει να διαμορφώνεται από τα τέλη του 18ου αιώνα, την εποχή που η επιστήμη προσπαθούσε να διατυπώσει τους νόμους της κληρονομικότητας και της ταξινόμησης των έμβιων όντων.

Στο επίκεντρο αυτού του είδους της σκέψης βρίσκεται η αναγωγή του κοινωνικού στο βιολογικό, η προσέγγιση του συλλογικού υποκειμένου ως αθροίσματος και συνισταμένης ατομικών DNA. Το συλλογικό υποκείμενο, το έθνος, όπως παρατηρεί ο Θ. Ζιάκας, παρότι καθορίζεται από τη σχέση του με τα ατομικά υποκείμενα, προβάλλει όμως απέναντι στο καθένα τους χωριστά, ως απολύτως αυτόνομος «οργανισμός». Εκδηλώνει μάλιστα και αυτό, το χαρακτηριστικό ιδίωμα που συναντούμε και στο άτομο: τη φιλαυτία και τον εγωισμό. Το ιδίωμα αυτό, το κατ' εξοχήν δηλωτικό της «υποκειμενικότητας», εμφανίζεται στο συλλογικό ως σωβινισμός και ρατσισμός.

B. Ο μεταμοντέρνος ρατσισμός

Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και την ήττα του ναζισμού και επίσης μετά την αποαποικιοποίηση και την «εκθρόνιση» της Αγγλίας και της Γαλλίας από την παγκόσμια κυριαρχία, άρχισε να αναδύεται σταδιακά ένας νέου τύπου ρατσισμός, ένας μεταμοντέρνος ρατσισμός, που τονίζει ότι οι εθνότητες και οι φυλές, δεν είναι ούτε ανώτερες ούτε κατώτερες, αλλά απλώς διαφορετικές. Υπογραμμίζει δε την εκ προοιμίου αδυναμία διαλόγου μεταξύ τους, ώστε να βρουν ένα κοινό έδαφος και να μπορέσουν να συνυπάρξουν.

Οι ριζοσπαστικότεροι σημερινοί μεταμοντέρνοι ρατσιστές επισημαίνουν, ότι οι μετανάστες πρέπει να απελαθούν μαζικά στις χώρες καταγωγής τους. Δέχονται ως προσωρινή, κατ' οικονομίαν λύση, τα στρατόπεδα εγκλεισμού των μεταναστών και αποκλείουν τη χορήγηση υπηκοότητας, έστω και μετά από παραμονή πολλών ετών στη χώρα υποδοχής, και έστω και κατόπιν εξετάσεων. Η δύναμη που «νομιμοποιεί» αυτόν τον νέο μεταμοντέρνο ρατσισμό

έχει να κάνει με την απόρριψη από μέρους του της ανισότητας και με την αποδοχή της ποικιλίας και της διαφορετικότητας ως τέτοιας.

Συγκρίνοντας τις συνθήκες ανάπτυξης του μεταμοντέρνου ρατσισμού, με εκείνες των δύο προηγούμενων, μπορούμε να σκιαγραφήσουμε τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του.

Ο υπερπόντιος ρατσισμός προέκυψε μεταξύ των άλλων, όπως είδαμε, ως ιδεολογία του ιμπεριαλισμού, αποκρυσταλλώθηκε δηλαδή σαν κίνημα και κατέκτησε το φαντασιακό ευρύτερων στρωμάτων, μόνο μετά τη θριαμβευτική επέκταση των Δυτικών Εθνών κατά την δεκαετία του 1880. Η μείωση της αποδοτικότητας του κεφαλαίου στην Ευρώπη και η δυσαρμονία του συστήματος των Εθνών-Κρατών με τις οικονομικές και βιομηχανικές εξελίξεις στα τέλη του 19ου αιώνα, έσπρωξε τα πλεονάζοντα και αργούντα κεφάλαια, καθώς και τους πλεονάζοντες ανθρώπους προς τις αποδοτικότερες εξω-ευρωπαϊκές αγορές.

Πενήντα χρόνια αργότερα η Γερμανία ήταν η χώρα που υπέστη τα σκληρότερα πλήγματα από μια νέα οικονομική κρίση, την κρίση του 1929. Ο μαζικός επανεξοπλισμός της χώρας από τον Χίτλερ στο ευρύτερο πλαίσιο ενός μιλιταριστικού κεϋνσιανισμού και ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος, έδινε απάντηση στη δραματική πτώση της παραγωγής και τη μαζική ανεργία που είχε προηγηθεί, με πανάκριβο όμως και αυτοκαταστροφικό στην ουσία τίμημα. Το ναζιστικό κίνημα, όντας υπεράνω του γερμανικού έθνους-κράτους και του λαού, θυσίασε τελικά και τα δυο προς χάριν της ιδεολογίας του, περί παγκόσμιας κυριαρχίας της άριας φυλής.

Ο υπερπόντιος ρατσισμός και ο ναζισμός ήταν λοιπόν προσπάθειες ανάσχεσης της κρίσης των δυτικών εθνών σε δύο διαφορετικές ιστορικές περιόδους. Τα δυτικά έθνη-κράτη μπήκαν σε κρίση, ως κέντρα συσσώρευσης κεφαλαίου και γνώρισαν διαδικασίες αποσύνθεσης, με αποτέλεσμα να αναδυθούν νέα εξω-ευρωπαϊκά εθνικά οικονομικά σύνολα, συμπληρωματικά των δυτικο-ευρωπαϊκών, τις δεκαετίες του 1880 και του 1930.

Ο μεταμοντέρνος ρατσισμός με τη σειρά του έχει να κάνει με την προσπάθεια ανάσχεσης, μίας νέας αποσύνθεσης, της αποσύνθεσης όχι πια και μόνον του συλλογικού υποκειμένου, αλλά και του ατομικού, της μετάβασης δηλαδή από μία ατομικότητα, της οποίας τα ψυχόρμητα ελέγχονται από ένα αυτόνομο και σταθερό λογικό εγώ, σε μία προσωπικότητα που αποτελεί δέσμη διαθέσεων με μεταβαλλόμενο επίκεντρο, κινούμενη άμμο, και της οποίας τα ψυχόρμητα χειραγωγούνται από την εμπορική διαφήμιση και το πολιτικό μάρκετινγκ.

Σε έναν κόσμο χωρίς αξίες και ταυτότητες, συλλογικές και ατομικές, ο μεταμοντέρνος ρατσισμός προσπαθεί να αξιοποιήσει προς όφελός του ένα αυθεντικό κατά τα άλλο αίτημα αναζήτηση ταυτότητας και αξιών. Ταυτόχρονα, αν οι δύο προηγούμενες μορφές ρατσισμού προωθούσαν την «επέκταση της λευκής φυλής» ως αυτοσκοπό και από θέσεως ισχύος, ο μεταμοντέρνος παλεύει για τη διατήρηση των κεκτημένων, οργανώνοντας μία συμμαχία λευκών πληβειακών στρωμάτων και μέρους των δυτικών ελίτ (της μη εξωστρεφούς και μη παγκοσμιοποιημένης μερίδας).

Η αυτοματοποίηση της παραγωγής, τα ανοιχτά σύνορα και η μαζική μετανάστευση προς τις χώρες της Δύσης, καθώς και η ανάδυση ισχυρών ανταγωνιστών, όπως η Κίνα, κάνουν τον αγώνα αυτής της συμμαχίας δύσκολο και άνισο. Δεν δίνεται πια από θέσεως ισχύος αλλά από θέσεως σχετικής αδυναμίας.

Γ. Η πολυπολιτισμικότητα και ο πολιτισμικός σχετικισμός

Μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο απέναντι στα υπολείμματα του παραδοσιακού ρατσισμού και την ανάδυση του νέου, μεταμοντέρνου, ρατσισμού αναπτύχθηκαν τρία κύματα αντιρατσιστικών κινημάτων:

α) Ο αγώνας, όπως είδαμε, για την αποαποικιοποίηση στην περίοδο 1945-1965.

β) Ο αγώνας κατά των φυλετικών διακρίσεων, που προωθήθηκε από το κίνημα διεκδίκησης πολιτικών δικαιωμάτων των Αφροαμερικανών στις ΗΠΑ από το 1955 έως το 1965.

γ) Ο αγώνας για την πολυπολιτισμικότητα και τα μειονοτικά δικαιώματα, που ξεκίνησε στα τέλη της δεκαετίας του '60.

Ειδικά σε ότι αφορά την πολυπολιτισμικότητα θα πρέπει να σημειωθεί, ότι οι υποστηρικτές της απορρίπτουν το ιδανικό του *melting pot* (χωνευτήρι), σύμφωνα με το οποίο τα μέλη των μειονοτικών ομάδων πρέπει να αφομοιωθούν από την κυρίαρχη κουλτούρα, να εγκαταλείψουν τα ήθη και έθιμα της παλιάς πατρίδας και να υιοθετήσουν τον πολιτισμό της πλειονότητας της χώρας υποδοχής. Αντίθετα τα μέλη των μειονοτικών ομάδων πρέπει και μπορούν, κατά τους υποστηρικτές της πολυπολιτισμικότητας, να διατηρήσουν τις διακριτές συλλογικές τους ταυτότητες και πρακτικές. Ο στόχος τους μάλιστα αυτός, δεν αντιστρατεύεται την ενσωμάτωση των μειονοτήτων στον εθνικό κορμό. Απλώς, κατά τους υποστηρικτές της πολυπολιτισμικότητας πάντα, οι πολυπολιτισμικές πολιτικές προσφέρουν δικαιότερους όρους ενσωμάτωσης για τους μετανάστες.

Η κυρίαρχη τάση, μεταξύ των υποστηρικτών της πολυπολιτισμικότητας είναι η άκριτη εξύμνηση στατικών διαφορών, στην ένδυση, στην κουζίνα και τη μουσική. Οι μειονοτικές κουλτούρες, στα πλαίσια αυτά, εμπορευματοποιούνται, φετιχοποιούνται, αποπετρώνονται και εξοβελίζονται από την ιστορία και την κοινωνική εξέλιξη. Ο εξωτισμός τους προσφέρεται ως διεγερτικό και καρύκευμα στον κορεσμένο καταναλωτή των δυτικών κοινωνιών. Αυτές οι κουλτούρες εκτιμώνται στο μέτρο που δεν εξελίσσονται και παραμένουν στάσιμες και περιχαρακωμένες στην υποτιθέμενη αναλλοίωτη ταυτότητα τους, στο μέτρο δηλαδή που γίνονται φολκλορικές.

Οι υποστηρικτές αυτής της εκδοχής της πολυπολιτισμικότητας προτείνουν την «πολιτισμική αναγνώριση», αντί της οικονομικής αναδιανομής, τη διατήρηση αναλλοίωτου του συμβολικού κεφαλαίου των μειονοτικών ομάδων και το σεβασμό προς αυτό από την πλειονότητα των γηγενών κατοίκων των χωρών υποδοχής. Η

προώθηση αυτού του τύπου της πολυπολιτισμικότητας συμπίπτει με την αποβιομηχάνιση και τη συρρίκνωση της παραδοσιακής εργατικής τάξης, την υπερτροφία του τομέα των υπηρεσιών και τις ολοένα διογκούμενες μεταναστευτικές ροές.

Η κυρίαρχη τάση στους κόλπους των υποστηρικτών της πολυπολιτισμικότητας είναι τελικά μεταμοντέρνα, καθώς διέπεται από ένα ξεκάθαρο σχετικιστικό προσανατολισμό, όπου εξυμνώντας τη διαφορά ως τέτοια, αφήνει ανοιχτή την πόρτα στο μεταμοντέρνο ρατσισμό.

Πράγματι. Ο πολιτισμικός σχετικισμός φαίνεται να νομιμοποιείται και να εμπνέεται από τον γνωσιολογικό σχετικισμό των μετανιτσειϊκών αποδομιστών (Michel Foucault και Jacques Derrida), σύμφωνα με τους οποίους δεν υπάρχει αντικειμενική αλήθεια, αλλά πολλές σχετικές αλήθειες, χωρίς καμία δυνατότητα εντοπισμού της αληθινότερης μεταξύ τους και ότι, επιπλέον, δεν υπάρχουν αλήθειες ανιδιοτελείς, χωρίς να αντανακλούν σχέσεις εξουσίας και δύναμης, οπότε η παραδοχή εκ μέρους μου της δικής σου αλήθειας, προκαλεί κατ' ανάγκην την υποταγή μου στη δική σου εξουσία.

Εφόσον, επομένως, οι κρίσεις περί της αξίας των καθέκαστα πολιτισμών, βασίζονται σε κριτήρια, που διαμορφώνονται από σχέσεις και δομές εξουσίας, τότε η μόνη διέξοδος από την υποταγή ενός πολιτισμού σε έναν άλλον, είναι η δημιουργία παράλληλων και ασύμπτωτων πολιτισμικών συμπάντων, είτε με την έννοια του γεωγραφικού διαχωρισμού των μεταναστών, με τις μαζικές απελάσεις και επαναπατρισμούς, που προωθεί ο μεταμοντέρνος ρατσισμός, είτε με τη δημιουργία κρατών εν κράτει, που είναι η θέση της μεταμοντέρνας πολυπολιτισμικότητας.

Στα πλαίσια αυτής της δεύτερης προσέγγισης παραχωρείται διευρυμένη αυτονομία στις μειονοτικές ομάδες (δικαιοδοσία, για παράδειγμα, στις θρησκευτικές αρχές τους να εκδικάζουν υποθέσεις οικογενειακού δικαίου, να οργανώνουν την εκπαίδευσή τους κλπ.) με τον κίνδυνο βέβαια του κατακερματισμού της

ευρύτερης εθνικής και κοινωνικής συνοχής και της δημιουργίας νησίδων τοπικής τυραννίας.

Δεν είναι παράδοξο, λοιπόν, που στα πλαίσια του πολιτισμικού σχετικισμού της αποδόμησης, αναπτύσσονται αδιέξοδες πολώσεις μεταξύ ισλαμοφοβίας και ισλαμοφιλίας, ρατσισμού και πολυπολιτισμικότητας, «αεροστεγώς» κλειστών συνόρων και ανέγερσης τειχών, από τη μία μεριά, και «χαζοχαρούμενης» εξύμνησης μίας ενιαίας, χωρίς σύνορα, ανθρωπότητας, από την άλλη.

Δ. Μερικές προϋποθέσεις ενός γνήσιου πλουραλισμού.

Αντίθετα με όλα αυτά, ένας γνήσιος πλουραλισμός είναι ένα πρόταγμα βαθιά και συνειδητά μεταμορφωτικό και για τις μειονότητες και για τις πλειονότητες. Δεν «παγώνει» την ανάπτυξη του πολιτισμού της χώρας υποδοχής, αντιμετωπίζοντας τον ως τέλειο και μη δυνάμενο να εξελιχθεί. Ούτε θεωρεί ότι οι κουλτούρες των «άλλων» δεν έχουν τίποτε το άξιον λόγου να προσθέσουν. Καλεί τη χώρα υποδοχής να είναι ανοιχτή στην όσμωση προτύπων με τις κουλτούρες των άλλων, στην αντιθετική-κριτική ή συμπληρωματική οριζόντια αλληλεπίδραση, και ταυτόχρονα την καλεί να είναι ανοιχτή και κάθετα, προς τα πάνω, ως ενδεχόμενο ανόδου του πολιτισμικού επιπέδου.

Ένας γνήσιος πλουραλισμός αναμένει τόσο από τις κυρίαρχες όσο και από τις ιστορικά κυριαρχούμενες ομάδες να εμπλακούν σε νέες πρακτικές, να μπουν σε νέες σχέσεις και να επεξεργαστούν νέες έννοιες και νέα κριτήρια που να μεταμορφώνουν βαθιά τις αντίστοιχες εθνικές ταυτότητες.

Πρέπει όμως να επισημάνουμε, ότι προς την κατεύθυνση αυτή, όπου θεωρητικά θα υπερβαίνονταν οι συνεχώς επιδεινούμενες αδιέξοδες πολώσεις, υπάρχει πλήρης ένδεια προτάσεων και εμπειριών στον δυτικό κόσμο.

E. Πηγές

- Οι απαρχές του ολοκληρωτισμού. Δεύτερο Μέρος. Ο Ιμπεριαλισμός. Της Χάννα Άρεντ. Εκδόσεις Νησίδες, Αθήνα 2017.
- Modern and Postmodern Racism in Europe. By Ramon Flecha. Harvard Educational Review. Summer 1999 Issue.
- Multiculturalism: Success, Failure, and the Future By Will Kymlicka. Migration policy Institute. February 2012.
- The politics of Recognition. By Charles Taylor Princeton University Press 1994.
- Πατριδεγωφάγος. Η νόσος της πόλεως. Του Θεόδωρου Ι. Ζιάκα. Εκδόσεις Αρμός. Αθήνα 2012.
- Ελληνισμός, Χριστιανισμός, Μεταμοντερνισμός. Του Θεόδωρου Ι. Ζιάκα Άρδην τ. 17 1998.
- Πλουραλισμός, πολυπολιτισμικότητα, ενσωμάτωση, αφομοίωση. Της Σώτης Τριανταφύλλου, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2014.
- The idea of race. By Robert Bernasconi and Tomy L.Lott. Hachett Publishing Compamy, Inc 2000.
- Κρίνοντας το ρατσισμό της Dominique Schnapper, Sylvain Allemand. Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα2006.
- Η αυτοκρατορία σε κρίση. Αφιέρωμα του περιοδικού Άρδην. Τεύχος 106, Οκτώβριος 2016 – Ιανουάριος 2017.
- Κράτος και οικονομική πολιτική στον 19ο αιώνα. Του Κώστα Βεργόπουλου. Εκδόσεις Εξάντας 1978.
- Εθνισμός και οικονομική ανάπτυξη. Του Κώστα Βεργόπουλου. Εκδόσεις Εξάντας 1978.

Ο ζωγραφικός πίνακας που πλαισιώνει τη σελίδα (“Νυχτερινή περιπολία”, 1642) είναι έργο του Ρέμπραντ.